

Bázeň a fascinácia v náboženskej skúsenosti

Ol'ga Gavendová

GAVENDOVÁ, O.: Awe and Fascination in Religious Experience. *Studia Aloisiana*, 4, 2013, 1, s. 45 – 53.

The paper is focused on the religious experience which differs from common human experiences because it is related to the Numinous. This experience is accompanied by sense of fear or awe and by sense of fascination. The starting point is the book *Idea of Holy* by R. Otto who understands this emotion as an answer to something „wholly other“. According to Otto the religious experience remains exclusively at the level of emotions. He overlooks further human capacities – reason and will – which play irreplaceable role in the religious experience.

Keywords: religious experience, mystery, awe, fascination, human, Numinous

V súčasnosti sa skúmanie človeka pohybuje vo dvoch polohách: na jednej strane potrebuje všetko pomenovať, racionálne odôvodniť, vysvetliť, na druhej strane si uvedomuje nedostatočnosť čisto racionálneho zdôvodnenia a požaduje aj emocionálnu, konkrétnu skúsenosť. Po prehnanej snahe všetko racionalizovať, čo je pozostatkom osvietenstva, je túžba vnímať veci cez emócie a city pochopiteľná. Túto tendenciu môžeme výrazne pozorovať aj v oblasti náboženstva. Nestačí racionálne odôvodnenie a vysvetlenie doktríny, požaduje sa skúsenosť. Lenže skúsenosť s Bohom, zakúšanie Boha je vo svojej podstate iné, ako sú naše bežné ľudské skúsenosti s vecami, skúsenosť priateľstva či bolesti zubov, lebo Boh je transcendentný. Ak je náboženská skúsenosť možná, potom sa vzhľadom na výnimočnosť objektu a jeho podstatu nevyhnutne odlišuje od bežných skúseností. Okrem toho z rovnakého dôvodu musí vyvolávať v človekovi emócie, ktoré sú tiež odlišné od prežívania iných skúseností. Nasledujúci príspevok sa zameriava práve na pocity spojené s náboženskou skúsenosťou.

1. Náboženská skúsenosť

V náboženskej skúsenosti ide predovšetkým o pocit; človek cíti, že ho niekto oslovil, a cíti, že musí odpovedať. Pociť nestačí; po ňom nasleduje úsilie pochopiť, konceptualizovať to, čo sa človekovi deje, a potom sa musí rozhodnúť, aký postoj k tejto skúsenosti zaujme.¹ Zvláštnosťou náboženskej skúsenosti je, že iniciatíva nikdy nevychádza od človeka.² J. Poláková upozorňuje, že prežitie náboženskej skúsenosti nezávisí od toho, či je človek na ňu pripravený: „Nemusíme sa s ňou [transcendenciou] nutne stretnúť vo chvíli nášho najintenzívnejšieho úsilia o to; môže nás osloviť aj vtedy, keď to najmenej očakávame, dokonca i v situácii absencie akéhokoľvek hľadania.“³ Ide o mimoriadne individuálny moment, odrážajúci individualitu každého človeka, preto neexistujú nejaké zákonitosti a z toho dôvodu nemôžeme hľadať nejakú techniku, pomocou ktorej by sme si mohli takéto stretnutie podľa svojej vôle zabezpečiť.⁴

V náboženskej skúsenosti človek zakúša Boha, transcendenciu, Posvätno, ktoré R. Otto nazýva Numinózne: „Budeme sa zaoberať posvätnom (numinozitou) ako zvláštne označujúcou a hodnotiacou kategóriou a pocitom Posvätna, ktorý vzniká všade, kde sa táto kategória objavuje. Je to však kategória sui generis a tak ako ani jedna pôvodná a základná danosť sa nedá, prísne vzaté, definovať, ale len opisovať.“⁵ V prípade Posvätna nijaké pomenovanie však nie je schopné vyjadriť realitu, ktorú pomenúva.

Numinózne je pre Otta prvotná kategória, je súčasťou prvej a nekomunikovateľnej skúsenosti človeka. Nejde o racionálnu kategóriu, a to v tom zmysle, že nemôže byť vyjadrená racionálnou formou. Ide o pocit, o skúsenosť, o absolútne osobnú skúsenosť, ktorá je preto nekomunikovateľná. Toto je pre Otta východiskový bod, ktorý je daný, ale nedá sa dokázať. „Slová ‚nadpozemské‘ a ‚nadprirodzené‘ sa stávajú označeniami zvláštnej, úplne inej skutočnosti a kvality; z jej špecifickosti niečo *cítim*, aj keď to nevieme vyjadriť

1 Porov. GRECO, C.: *L'esperienza religiosa*. Cinisello Balsamo : San Paolo, 2004. s. 76; NEMEC, R.: Náboženstvo a faktory religiozity z hľadiska Whiteheadovej procesuálnej filozofie. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 1, s. 43–55.

2 „Boh je ten, ktorý ide človekovi v ústrety a sýti ho.“ (GUARDINI, R.: *O živém Bohu*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 57.)

3 POLÁKOVÁ, J.: *Perspektiva naděje*. Praha : Vyšehrad, 1995, s. 62.

4 Porov. POLÁKOVÁ, J.: *Perspektiva naděje*, s. 62. J. B. Lotz vysvetľuje, že je nutná aj skúsenosť so skúsenosťou, lebo skúsenosť sa rozvíja ďalšími skúsenosťami lepšie než teoretickými úvahami. Porov. SPIŠIAKOVÁ, M.: Náboženská skúsenosť vo filozofickom pohľade Johanna Baptista Lotza SJ. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 23.

5 OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha : Vyšehrad, 1998, s. 21. Na inom mieste uvádza: „V ideji božstva za racionálne (pokladá) to, čo je jasne pochopiteľné nášmu vnímaniu a rozumu, čo zapadá do súboru známych a definovateľných pojmov. A po druhé tvrdíme, že pod touto sférou číreho jasu je temná hĺbina neprístupná našim pojmom, a preto ju nazývame iracionalitou. Berieme teda to slovo ako označenie čisto formálne, len rozlišujúce, a teda len dočasné, a prestaneme ho potrebovať, hneď ako sa nám podarí povedať, čo je v tej hĺbine. No to sa nám darilo len pomocou ideogramov a obrazných znakov naznačujúcich Posvätno.“ (OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 67.)

jasným pojmom.“⁶ Podľa C. Greca iracionálny aspekt náboženskej skúsenosti Otto zdôrazňuje až príliš. Vplyv na takéto chápanie môže mať i jeho výchova v ortodoxnej evanjelickej tradícii a jeho nadšenie pre védsku literatúru.⁷

Kľúčovým zostáva fakt, že človek v náboženskej skúsenosti zakusuje Posvätno ako skutočne existujúce slobodné bytie, ktoré sa obracia na slobodu človeka. Nejde o nejaký idol, teda o umelo „pozdvihnutú“ skutočnosť, ktorá by nahrádzala absolútnu transcendenciu. V takomto prípade by si človek sám určoval meradlo svojho konania, kládol by si sám limity svojho poznania a obmedzoval by aj svoju zodpovednosť, čím by však výrazne obmedzil aj svoju slobodu. Ako rozlíšiť, či ide o idol alebo o skutočné Posvätno? J. Poláková upozorňuje, že ak ide o idol, takýto vzťah neprekračuje ľudské rozmery, a najmä neprechádza vnútornými krízami, lebo voči idolu nemusíme konfrontovať svoju slobodu.⁸

V skúsenosti s Posvätnom môžeme rozlíšiť viaceré momenty. Jeden z pocitov, ktoré človek prežíva v náboženskej skúsenosti, je bezpochyby „pocit stvorenosti“⁹. Takýto pocit bol východiskovým pre F. Schleiermachera, pre ktorého pocit závislosti je prostriedkom, prostredníctvom ktorého náboženský človek uchopuje svoj stav závislosti voči celku. Od ostatných pocitov sa odlišuje len svojou hĺbkou. Pre Schleiermachera nie je rozhodujúca idea Boha, rozhodujúci je práve tento pocit závislosti. Otto nesúhlasí s takýmto postojom a pocit stvorenosti pre neho znamená istý druh závislosti, ktorý sa od ostatných závislostí odlišuje svojou povahou a druhom. Nejde o rozdiel v intenzite, či stupni, ale naopak, ide o iný druh pocitu. Tento pocit je výsledkom vnímania Božej veľkosti: „...stvorený človek stojí ako nič pred tým, ktorý je nado všetko stvorenie.“¹⁰ Vyjadruje ho postoj Abraháma: „Opovážil som sa hovoriť s tebou, ja, ktorý som prach a popol.“ (Gn 18,27) Človek vníma seba nielen ako závislého od Boha, ale ako takého, ktorý sa nachádza v absolútne zvláštnej situácii: závisí od Boha, keďže je jeho stvorením.¹¹ Toto vnímanie je pôvodné a bezprostredné, nedá sa odvodiť. Keď človek vníma Posvätno, súčasne vníma aj vlastnú stvorenosť. Tieto dva momenty sa dajú rozlíšiť len vtedy, ak ich chceme pojmovo vyjadriť, v skutočnosti však sú to momenty jedinej skúsenosti. Už v tomto pocite stvorenosti človek vníma absolútny kvalitatívny rozdiel Posvätna. Preto na pocit stvorenosti nadväzujú ďalšie dva pocity: strach, resp. bázeň a úžas.

Pocity bázne a dôvery či fascinácie sú harmóniou protikladov, ktorá charakterizuje reakciu človeka pred posvätnom. R. Otto používa na vyjadre-

6 OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 40.

7 Porov. GRECO, C.: *L'esperienza religiosa*, s. 77.

8 Porov. POLÁKOVÁ, J.: *Perspektiva naděje*, s. 75.

9 OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 24.

10 Porov. OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 24.

11 „»Závislost«, kterou vyjadřují Abrahámove slova, nie je podmienenosť, spôsobenosť, ale stvorenosť, je to bezmoc voči úplnej prevahe, je to vlastná ničota.“ (OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 32.)

nie výrazy *mysterium tremendum* a *mysterium fascinans*, ktoré sú od seba neoddeliteľné a sprevádzajú všetky skúsenosti s božským.

2. Tajomstvo

„Mysterium“, „tremendum“ či „fascinans“ sú podľa Otta rozdielne momenty, tajomstvo podľa M. Bubera, „nie je len relatívne, neprístupné iba povahe ľudského poznania, pritom však principiálne odhaliteľné, hoci doteraz nepoznané, ale [je] tajomstvom bytostným, k podstate ktorého patrí, že sa nedá preskúmať, tajomstvom, ktoré je nepoznatelné“¹².

Moment tajomna sa od počiatku novoveku chápal negatívne. Za tajomstvo sa pokladalo niečo, čo „ešte nie je poznateľné“, niečo, čo je neznáme alebo ešte neobjasnené. Takýto obsah pojmu však nevysvetľuje, čo tajomstvo predstavuje v náboženstve. Náboženské tajomno je „čosi úplne iné“, *tháteron*, *anyad*, *alienum*, niečo divné a udivujúce, čo sa úplne vymyká z obvyklých oblastí, chápaných a známych vecí, čo pôsobí ako ich protiklad, a preto naplňuje myseľ ustrnutím údivu“¹³. Tým dostáva tento pojem mimoriadne pozitívny obsah, vyjadrujúci skutočnosť, že medzi človekom a Posvätnom je radikálny rozdiel.

Človek ako relatívne bytie má skúsenosť s Posvätnom, ktoré je absolútne. V tom spočíva nemožnosť vyjadriť presnými a adekvátnymi pojmami to, čo človek prežíva. Preto sa Absolútne nedá dosiahnuť a mystérium sa nedá pochopiť: „Absolútne je to, čo prekračuje hranice chápanosti nielen samotnou svojou kvalitou, lebo tá je nám známa, ale formou (rozmerom) tej kvality. Mystérium je však to, čo vôbec presahuje mysliteľnosť. Je to formou, kvalitou i podstatou niečo celkom iné.“¹⁴

Reakciou človeka na tajomstvo je úžas, ale Otto zdôrazňuje, že aj tento pojem možno brať len analogicky.¹⁵ Lepšie je použiť pojem „úcta“, lebo má „korene v uchvátení a úžase z tajomstva, ktoré leží za uchopiteľnou skutočnosťou. (...) Tajomstvo zakúšané v úcte sa preto zažíva v maximálnej intenzite ako súčasne blízke i cudzie.“¹⁶ Bez úcty zostáva prístup k tajomstvu uzavretý. Úctu však môže človek pocítiť len v stretnutí s tajomstvom. Úcta chráni tajomstvo, aby ním človek nemohol disponovať, aby ním nemohol manipulovať. Práve vďaka úcte je skúsenosť tajomstva vždy transcendentnou skúsenosťou.

12 BUBER, M.: *Temnota Boží*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 46.

13 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 37.

14 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 132.

15 Porov. OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 36.

16 MARSCHÜTZ, G.: *Ztracená úcta*. In: *Teologické texty*, 1993, č. 5, s. 156.

3. Bázeň

Človek Posvätno vníma ako *mysterium tremendum*. Nejde jednoducho o strach, vhodnejší je výraz bázeň, ktorá sa radikálne líši od každej inej formy strachu alebo obavy. Preto mnohí autori hovoria o „posvätnéj bázni“, o „sväto-svätom rešpekte“. Každá náboženská skúsenosť sa preto začína práve bážňou, teda tým, že sa „existencia medzi zrodením a smrťou stane neuchopiteľnou a neistou; začína sa otrasom všetkých istôt, ktorý je spôsobený tajomstvom“¹⁷. Stretnutie s Posvätnom sa stáva prameňom určitého druhu chvenia, ktoré je *sui generis*, pretože Posvätno otriasa ľudským bytím v jeho najhlbších základoch: človek sa stáva neistým, začne pochybovať o svojej budúcnosti.

V *mysterium tremendum* sa podľa Otta dajú rozlíšiť tri momenty: predovšetkým niečo strašné, lebo toto tajomstvo je niečo, čo človek vôbec nie je schopný sám dosiahnuť. Hoci Otto používa na vysvetlenie slová údesný, strašný a hrozný, dáva im pozitívny obsah. Často býva tajomstvo sprevádzané fyzickou reakciou. „Táto zvláštna bázeň z desivého neznáma máva i telesné účinky, aké sa neobjavujú pri prirodzenom strachu. ‚Behal mu mráz po chrbte‘, ‚naskakovala mu husia koža‘ (...). Bázeň sa od obyčajného strachu nelíši len stupňom, ale aj silou. Môže byť taká silná, že preniká až do špiku kostí, že vstávajú vlasy na hlave, že sa trasú ruky. Ale môže sa prejavovať takisto aj celkom ľahkým vzrušením.“¹⁸

Druhým momentom je *majestát*, teda že toto tajomstvo má absolútne vyššiu moc. Tajomstvo je také vznešené, že vyvoláva bázeň spojenú s pocitom vlastnej ničoty. Na tomto sa zhodujú všetci mystici: ide o „pocit nepatrnosti všetkého, čo je stvorené, oproti tomu, čo je nado všetko stvorenie“¹⁹.

Do tretice Otto hovorí o momente energie, ktorú tajomstvo prebúdza v človeku, aby vstúpil do kontaktu s ním. Na priblíženie tejto energie používa Otto výrazy živosť, vášeň, afekt, vôľa, sila, vzrušenie, pôsobivosť, nápor. „Je to moment, ktorý je vo všetkom v absolútnom protiklade proti ‚filozofickému‘ Bohu, vyvodenému čistou racionálnou špekuláciou a definíciou.“²⁰

Môžeme to v krátkosti zhrnúť: Človek si v náboženskej skúsenosti predovšetkým uvedomuje svoju absolútnu závislosť od božského. Cíti sa byť nič pred Absolútnom, cíti pred ním svoju bytostnú nepodstatnosť, lebo si uvedomuje, že stojí pred tým, čo nekonečne presahuje všetky stvorenia.

Existuje však ešte jeden kľúčový moment: v náboženskej skúsenosti, okrem pocitu bytostnej závislosti od Posvätna, pociťuje človek svoju bytostnú nehodnosť. Platí tu Petrovo vyznanie: „Pane, odíď odo mňa, lebo som človek hriešny.“ (Lk 5,8) Ide o „bezprostrednú spontánnu, takmer inštinktívnu citovú reakciu, sebahodnotenie, ktoré nevyplynulo z úvahy alebo nejakého pravidla, ale priamo z človeka vyrazilo ako bezprostredné a nechcene reflexné hnutie

17 BUBER, M.: *Temnota Boží*, s. 46.

18 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 29.

19 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 33.

20 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 34.

v duši voči numinozite²¹. Otto však tento pocit nedáva na rovinu morálneho ohodnotenia, nejde o nejaké vedomie, že sa prestupuje morálny zákon, ale o pocit profánnosti, vďaka ktorému si človek uvedomuje, že stojí pred niekým, kto jediný je svätý: *Tu solus sanctus!* Pritom „sanctus“ nie je ekvivalentom slova „krásny“, „vznešený“ či „dobrý“. Podľa Otta je to objektívna hodnota, dokonca, ako sám hovorí, „hodnota neprekonateľná a nekonečná. Svätosť nie je morálna kategória, nepredstavuje len pojem hodnoty, ale je to predovšetkým špecifická ontologická kategória, ktorá vedie k rešpektu zo strany človeka. Je to *numinózna hodnota*, ktorej na strane tvora zodpovedá numinózna *nehodnota*“²². Ako príklad poslúži postoj stotníka, ktorý hovorí „Nie som hoden, aby si vošiel pod moju strechu.“ (Mt 8,8) V tomto postoji je „tichá rozochvená bázeň pred numinóznym tremendom, ešte viac však pocit vlastnej nehodnoty, ktorý preniká profánneho tvora v prítomnosti božstva, takže si pomyslí, že ho zneuctuje, poškvŕňuje“²³. Až keď sa prežívanie numinózneho nehodnoty preniesie na mravnú rovinu, na mravné poklesky, dá sa hovoriť o hriechu. Preto človek cíti potrebu očisty, obnovy a vykúpenia. Chce sa tým zdôrazniť, že náboženská skúsenosť a morálna skúsenosť nie sú to isté, naopak, náboženská skúsenosť je nezávislá od morálnej skúsenosti. Vedomie hriechu je však spojené s vedomím svätosti Posvätna. Kde chýba skúsenosť s Posvätnom, chýba aj vedomie hriechu.

4. Fascinácia

Pre náboženskú skúsenosť nie je charakteristické len *mysterium tremendum*. Samotný pocit bázne je len „temnou bránou“, ktorou podľa Bubera „vstupuje veriaci do teraz už posvätej každodennosti ako do priestoru, v ktorom má žiť spolu s tajomstvom s neustálym poukazovaním na konkrétnu situáciu svojej existencie a v odkázanosti na ňu“²⁴. Preto pre náboženskú skúsenosť je typické aj *mysterium fascinans*: je zvláštne príťažlivé, človeka upúta a s momentom tremenda tvorí zvláštnu kontrastnú harmóniu. Je to až druhý moment náboženskej skúsenosti. Ak by bol prvý, nešlo by o skutočnú náboženskú skúsenosť, lebo ako upozorňuje M. Buber, „kto začína s láskou bez toho, že by predtým zakúsil bázeň, miluje bôžika, ktorého si zhotovil a ktorého je ľahko milovať. Nemiluje však skutočného Boha, ktorý je zo začiatku strašný a nezrozumiteľný“²⁵. Otto aj v tomto momente fascinácie zdôrazňuje iracionálnosť, ktorá sa racionálnymi pojmami dá vyjadriť ako láska, milosrdenstvo, súcit, oddanosť, ktoré však nie sú schopné vyjadriť to, čo fascinácia v skutočnosti je.²⁶ V stretnutí s Posvätnom prežíva človek hlbokú blaženosť,

21 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 61.

22 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 62.

23 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 64.

24 BUBER, M.: *Temnota Boží*, s. 46.

25 BUBER, M.: *Temnota Boží*, s. 47.

26 Porov. OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 45.

ktorá je viac než prirodzená útecha, nádej, šťastná láska, i keby sa akokoľvek stupňovali. Medzi náboženskou blaženosťou a akoukoľvek inou radosťou je rozdiel nie v intenzite, ale v kvalite, aj tu ide o „niečo iné“. ²⁷ Táto „inosť“ prináša so sebou novosť, čo nemôže dať nijaké stretnutie s nejakým stvorením. Ako bázeň charakterizoval pocit stvorenosti, bytostnej závislosti a pocit hriešnosti, podobne aj pri fascinácii nájdeme dva postoje: adoráciu a hľadanie spásy. Ich dôležitosť zdôraznil A. Alessi, podľa ktorého sú odrazom náboženskej viery v Absolútne bytie. ²⁸

Ten, kto verí, adoruje, klania sa. Neuspokojí sa len s modlitbou. Modlitba je niečo, čo pramení z obavy, zo smútku, ale nenaučí človeka adorácii. Ten, kto sa klania, zabúda na modlitbu a nerobí nič iné, len chváli Boha. Adorácia je vrcholom celého kultu. ²⁹ Prejavuje sa aj navonok, nielen vnútorne, a to fyzickým postojom človeka či už úklonom, poklonou alebo prostráciou. S týmito postojmi sa stretneme aj v bežnom (profánnom) živote, nikdy však človek pred stvorením neklesne na zem plný rešpektu, len pred Posvätnom.

Druhým momentom, ktorý sprevádza fascináciu, je hľadanie spásy. Zdalo by sa, že moment spásy je vlastný pre monoteistické náboženstvá, ale podľa Otta, ktorý porovnával mystické zážitky z iných náboženstiev „stupeň napätia je všade skoro rovnaký, všade je to pravá fascinácia, všade je to ‚spása‘, čosi prekypujúce, čo je nad všetky prirodzené, vysloviteľné a porovnateľné stavy“ ³⁰. Potrebu spásy si človek uvedomí vtedy, keď zistí, že božský svet tvorí nový poriadok hodnôt, ktoré sú absolútne transcendentné a neopakovateľné. Boh je vnímaný ako najvyššie dobro, ako najvyššia a absolútna hodnota, ktorá je osebe najdokonalejšia, a preto schopná zdokonaľiť každého, kto sa na ňu obráti. ³¹ Nadväzuje na pocit hriešnosti, čo nie je len čisto vedomie toho, že človek je nedokonalý a omylný, lebo to nikdy nevedie k uvedomeniu si, že človek potrebuje spásu a vykúpenie. Podľa Alessiho má náboženská spása dve základné charakteristiky: ide o úplnosť, a to nie v kvantitatívnom, ale v kvalitatívnom zmysle. Inak povedané, absolútne dobro, ktoré človek od Boha očakáva, poukazuje na neúplnosť všetkých foriem pozemského dobra. Druhou charakteristikou je konečnosť, čo znamená, že pred spásou sú všetky hodnoty provizórne a akoby „pred-posledné“. Jedine spása dáva zmysel všetkým hodnotám.

²⁷ Porov. OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 51–52.

²⁸ Porov. ALESSI, A.: *Filosofia della religione*. Roma : LAS, 1991, s. 211.

²⁹ Porov. ALESSI, A.: *Filosofia della religione*, s. 211–212. Vysvetľuje termín „ad-orare“, ktorý doslova znamená „položiť ruku pred ústa“. Nejde len o neschopnosť vypovedať niečo o tom, pred ktorým stojí, ale ide o vyjadrenie rešpektu.

³⁰ OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 52. Podobne na inom mieste: „Žije to, čo je vo fascinácii ‚navyše‘. Žije v chválospevoch na spásu, čo počujeme vo všetkých náboženstvách spásy a ktoré sa všade tak zvláštne vynímajú vedľa zdanlivej úbohosti.“ (OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 49.)

³¹ „Čistá láska, čistá dôvera nás síce povznáša a obšťastňuje, nevysvetlí však ten moment uchvátenosti, ktorý vane z našich najcitovnejších a najvrúcnejších duchovných piesní, najmä však z piesní vyjadrujúcich túžbu po večnej spáse.“ (OTTO, R.: *Posvátno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 48.)

5. Coincidentia oppositorum

Zvláštnosťou náboženskej skúsenosti je, že v človekovi vyvoláva také protichodné pocity: na jednej strane bázeň, na druhej fascináciu. M. Eliade hovorí o „coincidentia oppositorum“, ktorú on vidí v bytostnej povahe božstva, ktoré sa striedavo alebo súčasne javí ako láskavé i hrozné, tvorivé i ničivé.³² Otto sa usiloval bázeň očistiť od negatívneho obsahu, ktorý sme zvyknutí tomuto pojmu pripisovať. Viac ráz bolo zdôraznené, že problém spočíva v tom, že človek nie je schopný pojmami vyjadriť to, čo vo svojom vnútri prežíva. Bázeň viac identifikujeme so strachom, a preto jej dávame negatívny obsah. Pritom však úzkosť a bázeň nás od Posvätna nevzdalujú, „je to akýsi ostych, ktorý by bol rád prekonaný a chcel by sa zjednotiť sa s tým, čo je nám také cudzie, a predsa blízke. Úzkosť a bázeň sú jediné ‚nie‘ voči tomuto inému“³³. No náboženská skúsenosť je skúsenosť, ide o stretnutie³⁴, preto sa vyžaduje spojenie s láskou. Podľa Steinbüchela sa oba momenty bázne a fascinácie spájajú v postoji úcty, ktorá je „fenoménom stretnutia, pri ktorom pociťujeme iné, ktoré je nám cudzie a vzdialené, ako iné, a pritom nás súčasne priťahuje a nenásilne v nás dáva vystupovať pranie priblížiť sa mu (...) A tak nás udržuje to, s čím sa stretávame, v polárnom, to znamená protikladnom, a predsa v tejto protikladnosti jednotnom napätí“³⁵.

Problém nespočíva v samotnom Posvätnu, že by bolo bytím rozpolteným, teda svojou podstatou strašným (*tremendum*) a na druhej strane láskavým (*fascinans*). Posvätno je absolútne, nevzťahujú sa naň naše pojmy v presnej miere, lebo sú relatívne a teda nedostatočné. Problém spočíva v neschopnosti človeka, ktorý sám je relatívnym súcnom, zakúsiť absolútnosť a potom ju primerane vyjadriť. Otto si to v dostatočnej miere uvedomoval. Podľa neho „racionálne predikáty Boha sa líšia od rovnakých predikátov stvoreného ducha tým, že sú absolútne, a nie relatívne. Nelíšia sa teda obsahom, ale formou. Ľudská láska je relatívna, má rôzne stupne; práve tak ľudské poznanie, ľudská dobrota. No Božia láska a poznanie a všetko ostatné, čo sa o Bohu dá povedať, má formu absolútna.“³⁶

Relatívnosť a konečnosť (stvorenosť) človeka zapríčiňuje, že to, čím Posvätno je absolútne, človek zakúša postupne, v odlišných momentoch. Z tohto dôvodu sa v Posvätnu neodlišuje ontologická a morálna kategória, lebo Posvätno je Najvyšším bytím a zároveň Absolútnou hodnotou, zatiaľ čo

32 Porov. ELIADE, M.: *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha : Argo, 2004, s. 407.

33 STEINBÜCHEL, Th.: *Christliche Lebenshaltungen*, s. 88. Cit. podľa MARSCHÜTZ, G.: Ztracená úcta. In: *Teologické texty*, 1993, č. 5, s. 156.

34 Problematiku medziosobného stretnutia v náboženskej skúsenosti približuje M. Spišiaková. Porov. SPIŠIAKOVÁ, M.: Náboženská skúsenosť vo filozofickom pohľade Johanna Baptista Lotza SJ. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 19–31

35 STEINBÜCHEL, Th.: *Christliche Lebenshaltungen*, s. 88. Cit. podľa MARSCHÜTZ, G.: Ztracená úcta. In: *Teologické texty*, 1993, č. 5, s. 156.

36 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, s. 131.

človek odlišuje moment bytia (pocit stvorenosti a bytostnej závislosti a nato poklona a adorácia) a moment hodnoty (pocit hriechu a potreba spásy).

Záver

Neschopnosť človeka vyjadriť to, čo v náboženskej skúsenosti zakusuje, bola dôvodom, prečo ju Otto pripúšťal na úrovni pocitov, ale aby sa vyhol nejakému sentimentalizmu, tvrdil, že náboženstvo je *a priori*, že je to vnútorný fakt patriaci do štruktúry človeka. Je pravda, že náboženská skúsenosť je sprevádzaná celou škálou emócií a pocitov – pocit vlastnej malosti, viny, nehodnoty, bázne a na druhej strane pocit veľkosti, svätosti a dokonalosti Posvätna –, ktoré sa prejavujú v rôznej intenzite. Ich intenzita závisí od toho, ako sa Posvätno prejavuje, ale aj od ochoty a rozhodnutia človeka, či sa preň otvorí, alebo nie. No náboženskú skúsenosť nemôžeme zúžiť len na sféru pocitov, aj keď sú podľa Otta *sui generis*. Otto neberie do úvahy, a v tom je jeho nedostatok, že človek si potrebuje uvedomiť, čo v náboženskej skúsenosti prežíva, teda racionálne to spracovať a pochopiť. Okrem toho potrebuje zaujať postoj, či bude akceptovať to, čo prežil, a tak to integrovať do života, že ho to zmení možno až zásadne, že to zmení jeho hodnotový rebríček; alebo to odmietne. Je tu ešte jedna možnosť – človek sa rozhodne, že nezaujme postoj. Má slobodnú vôľu, preto záleží na ňom, čo urobí. Sú to možno ďalšie momenty náboženskej skúsenosti, ale patria k nej. Bez racionálneho spracovania a bez rozhodnutia vôle by náboženská skúsenosť nebola úplná, lebo by sa netýkala celého človeka.

Použitá literatúra

- ALESSI, A.: *Filosofia della religione*. Roma : LAS, 1991.
 BUBER, M.: *Temnota Boží*. Praha : Vyšehrad, 2002. 176 s. ISBN 80-7021-515-1
 ELIADE, M.: *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha : Argo, 2004. 460 s. ISBN 8072035894
 GRECO, C.: *L'esperienza religiosa*. Cinisello Balsamo : San Paolo, 2004.
 NEMEC, R.: Náboženstvo a faktory religióznosti z hľadiska Whiteheadovej procesuálnej filozofie. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 1, s. 43-55.
 OTTO, R.: *Posvätno : Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha : Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-260-8
 POLÁKOVÁ, J.: *Perspektiva naděje*. Praha : Vyšehrad, 1995. 127 s. ISBN 80-7021-150-4
 SPIŠIAKOVÁ, M.: Náboženská skúsenosť vo filozofickom pohľade Johannesu Baptista Lotza SJ. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 19-31.

PhDr. Olga Gavendová, PhD.
 RK CMBF UK
 Kapitulská 26
 814 58 Bratislava

